

Förord

Adele och jag hade många samtal om hennes tidiga barndom och om tiden innan hon kom till Sverige. Det är en förmån att träffa någon som är i det närmaste ett sekel gammal och som har orken och viljan att berätta om ett liv som varit både fyllt av glädje, men även oändligt sorgligt. Efter en tid ville Adele att jag skulle skriva ned det hon berättade, då hon var orolig att det skulle komma en dag då hon började glömma saker. Jag gjorde som hon sade, och vi satt ofta i hennes vardagsrum i Traneberg, Adele berättade och jag skrev ned det hon berättade. Det tog tid, ofta började vi prata om annat, ibland behövde hon ta en paus, och ibland kände vi att vi bara ville tala utan att skriva samtidigt.

Tanken var att vi även skulle skriva ned hennes minnen från hennes liv som språklärare, om hennes resor och om tankarna kring de fyra böcker hon skrev. Vi hann dock aldrig så långt innan Adele avled.

Texten nedan är i stort sett Adeles egna ord, jag har ibland ändrat ordföljden eller förtydligat något, men Adele har läst igenom texten och var så långt vi kom med den nöjd med vad vi hade åstadkommit.

Adele Schreiber

Mitt namn är Adele Schreiber. Jag föddes för nära 100 år sedan i en liten stad i Rumänien. Satu Mare, staden jag föddes i, var en liten stad på landsbygden med ungefär 60 000 invånare, varav cirka 20 000 var judar. Satu Mare är och var ingen vacker stad, utan en rätt vanlig och alldaglig liten industristad. Staden ligger vid floden Szamos nära gränsen till både Ungern och Ukraina.

Jag växte upp i ett vackert hus med fönster mot gatan på Stefan Cel Mare 25. Där bodde jag, min far och min styvmor Nellie. Familjen bestod även av farmor Roza och farbror Nathan. Huset var ett vackert men enkelt hus. Det fanns en vattenpump på gården, och dricksvatten kom en man med, vi betalade 1 lei för en stor plåtkanna med vatten. Matlagning sköttes på järnkaminen och tvätta kläder och lakan fick vi göra i stora kar som det eldades under. Min mor brukade få hjälp av andra kvinnor med detta arbete, då detta var en besvärlig hushållssyssla. Uthuset stod på gården. Elektricitet fanns, men inte alltid, så läsning och handarbete skedde ofta i ljuset från fotogenlampa.

Det kan låta som en hård och arbetsam tillvaro, men det fanns mycket glädje. I samma hus bodde det ett mycket trevligt gift par. De hade varit gifta i många år, men var barnlösa. Sent omsider, kanske 1941 eller 1942 fick detta par äntligen ett efterlängtat barn, en mycket söt dotter. Hela grannskapet delade familjens glädje över detta barn.

I min barndom var det viktigt att man skötte sig och uppförde sig ordentligt. Jag minns att om man inte skötte sig så försökte de vuxna skämma oss med att Herr Reinitz skulle komma och ta oss.

Herr Reinitz var något så ovanligt som en judisk mördare. Hitler anklagade oss judar för att vara mycket, plundrare och myglare, men inte ens han kallade oss mördare. Vad jag kan minnas hade Herr Reinitz inte bara mördat en människa, utan till och med flera. Till slut hamnade han i fängelse, där han antagligen dog. Hans familj hade många år tidigare lämnat Satu Mare och utvandrat till USA, eftersom de skämdes så över hans dåd.

Jag vill berätta lite mer om min familj. Min mor, vars namn var Matel Rella, lärde jag aldrig känna. Av någon anledning valde hon att begå självmord 8 månader efter min födelse. Kanske led hon av en så kallad förlossningsdepression, kanske fanns det någon annan orsak till att hon inte såg någon annan utväg än att dränka sig i Samoz, floden som delar Satu Mare. Man talade sedan inte om henne efter detta. Långt senare fann jag hennes grav, en stor och vacker gravsten med en omsorgsfullt utvald text. Detta säger mig att hon måste varit högt älskad av min far.

Min far, Samuel, föddes 1894. På den tiden var Satu Mare ungerskt, och min far talade inte rumänska. Han var utbildad lärare i matematik, men efter att Satu Mare blivit rumänskt kunde han inte arbeta som det utan tog istället tjänst som banktjänsteman. Han var strikt ortodox jude, och gick upp tidigt varje morgon och lämnade hemmet för att gå till shul (litet judiskt bönehus) för morgonbön innan han fortsatte till arbetet.

Jag var hans ögonsten, och blev nog ett förhållandevis bortskämt barn. Han var alltid orolig att något skulle hända mig. De få gånger i barndomen jag blev sjuk vankade han oroligt av och an, och kunde inte sova förrän det att jag var på bättringsvägen.

Han var en tunn man, alltid klädd i svart, och med ett litet pipskägg. På huvudet hade han en svart hatt. Att visa humanitet var viktigt för honom och han hjälpte ofta mindre bemedlade familjer med ekonomiska frågor och hjälp med dåtidens deklarationer, självfallet utan att ta betalt för besväret. Vi bjöd ofta dessa familjer på middag på fredagskvällarna och vid de stora högtiderna.

Mycket av våra liv kretsade kring religionen. Hemmet var kosher, alla regler och traditioner kring den judiska sabbaten hölls, och judisk teologi och filosofi diskuterades. Till de stora helgdagarna besökte vi den stora synagogan på Strada Decebal.

Samtidigt var min far mycket bildad när det kom till sekulär litteratur och kultur. Både min far och hans bror Nathan uppskattade poesi, och tillsammans reciterade de ofta både modern och klassisk ungersk poesi. Farbror Nathan var också mycket förtjust i musik, och inte bara traditionell judisk musik.

Han sågs alltid bära med sig grammofonskivor med dåtidens stora, till exempel Caruso och Schaljapin.

Både min far och farbror Nathan hade stridit i första världskriget. Min far Samuel klarade sig bra, men Nathan led resten av sitt liv av det man då kallade granatchock, men som man idag kallar PTSD (post traumatiskt stressyndrom). Han bodde tidvis tillsammans med sin mor, min farmor Roza.

En tid efter min mors bortgång gifte min far om sig med Nelly. Hon kom från en liten stad i dåvarande Tjeckoslovakien och flyttade till oss i Satu Mare. Hon tog sig an mig som sitt eget barn. Jag fick även en lillebror, men det stackars barnet avled efter ett par månader. Jag minns honom knappt och kan inte komma ihåg hans namn. Min far och Nelly fick dessvärre inga fler barn efter detta.

Min styvmor Nelly var en av stadens elegantaste kvinnor. När hon gick till synagogan under de stora helgdagarna var hon oklanderligt klädd i finklänning och i sin bästa hatt. Hon var road av handarbete och då framför allt att sy bonader. Hon hade ett väl utvecklat sinne för vackra föremål och då i synnerhet för vackra hattar. Vårt hem var fyllt av dessa vackra handarbeten som hon hade producerat. Hon var också mycket duktig på att baka, och hon gav gärna bort tårter och bakverk till vänner och bekanta. Jag och mor Nelly var mycket olika och inget av dessa intressen delade jag med henne. Hon klagade ofta hos min far över detta då hon ansåg att jag var en onaturlig flicka, men min far upprördes inte så mycket över detta utan skrockade lite och tyckte att jag skulle koncentrera mig på skolan istället. När jag i vuxen ålder för första gången sydde mig en klänning själv tänkte jag med ett litet leende att mor Nelly skulle ha varit stolt över att jag äntligen utförde någon form av handarbete.

Min farmor Roza fanns alltid tillgänglig för tröst och kärlek. Roza och hennes syster Pepi undervisades i sin ungdom av katolska nunnor. I brist på utbildningsmöjligheter för flickor på under 1800-talets senare hälft så fick de gå i skola hos katolska nunnor. Trots detta så förblev båda dessa kvinnor ortodoxa judinnor hela sina liv.

Farmor Roza var en mycket religiös kvinna, men hon uppskattade också världsliga nöjen. Jag tog med mig populärlitteratur till henne, moderna böcker. När jag gått till skolan satte hon sig i sin stol läste och när hon inte trodde att någon såg henne rökte hon cigaretter. Farmor var mitt stora stöd och min trygghet. Jag var förkrossad när hon dog 1942, men efter att vi deporterats var

jag tacksam över att hon fått en fridfull död i sitt eget hem. Hon hade gått och lagt sig en kväll och stilla somnat för att aldrig mera vakna.

Vi hade hennes porträtt hängandes på väggen i mitt barndomshem, och det porträttet är det enda föremål jag sörjer att jag aldrig fick återse.

Även min mors familj fanns där för mig. Jag spenderade ofta sommaren hos min morfar Rabbi Ginsberg och mormor i den lilla byn Mediesul Aurit. Morfar var en mycket respekterad person i sin by. När områdets lutheranska biskop kom till staden besökte han alltid min morfar, något som jag var mycket stolt över. Rabbi Ginsberg var en jordnära och glad person, med det mest fantastiska skrattet man kan tänka sig.

Jag älskade somrarna i Mediesul Aurit. På eftermiddagarna samlades stadens ungdomar i slottsruinen och umgicks, sjöng och jag var så lycklig där och önskade att dagarna aldrig skulle ta slut. På kvällarna ville jag inte somna, så lycklig var jag. Min mormor var född i Bukovina där medelklassens språk var tyska, och mormor läste Goethe och Schiller för mig tills jag somnade. Tack vare mormor lärde jag mig inte bara tyska utan fick även ett intresse för klassisk litteratur.

I Satu Mare fanns det ett flertal judiska ungdomsorganisationer. Jag engagerade mig i Ha Shomer. Jag blev medlem i denna sionistiska ungdomsklubb. Efterhand ledde detta till att jag 11 år gammal i religiöst avseende blev ateist. Detta var en hemlighet för min far så länge han levde. Han, som ortodox och mycket from jude, hade antagligen haft oerhört svårt att acceptera detta. Han kom dock aldrig på att fråga mig om min gudstro, och jag hade ingen anledning att berätta det, men hade han ställt frågan hade jag inte kunnat ljuga för honom.

Många vänner besökte oss i vårt hem. En av min fars vänner från staden Cluj tog ofta med sig böcker till mig. En dag fick jag Alice i Underlandet och denna bok har följt mig genom livet.

Skolan och utbildning var som jag tidigare sagt mycket viktigt för min far. Mina första skolår gick jag i stadens judiska skola. Det kostade pengar att gå i den skolan, men min far ansåg att det var värt det för att jag skulle få en ordentlig skolgång. Den kommunala skolan som egentligen låg närmare vårt hem ansågs inte vara lika bra, och låg dessutom närmare ett i min fars ögon farligt område. Så den judiska grundskolan fick det bli.

Senare fick jag börja på gymnasiet. Skolan hette Lyceul Domna Stanka. Vi hade skoluniform, en blå kjol, vit piketröja och stråhatt. På vintern hade vi även en cape till. Jag hade en bit att gå till skolan. På vintern stannad jag ofta till hos någon av de kvinnor som stod utmed gatorna och sålde grillad pumpa och köpte mig en portion. Det var sött och gott och värmdde i vinterkylan.

Skolan var sträng, och reglerna var många. Man tilläts inte gå på stadens stora aveny utan sina föräldrar, inte heller gå på bio eller sitta på café. Jag och min väninna Marta Singer smög dock iväg till biografen en eftermiddag för att se Die Niebelugens Lied. Vi var förstås oroliga för att bli påkomna. Vi hade skickat iväg Martas barnflicka för att köpa biljetterna, och vi smög in i biosalongen när de släckt ljuset och smög därifrån innan föreställningen var slut.

Trots den stränga tillvaron hade vi också roligt. Jag och min väninna Veronica Pop brukade underhålla de andra eleverna medan vi väntade på lärarna. Någon elev höll vakt, jag sjöng arior eller dåtidens populära sånger, och Veronica sjöng gospel. Jag gick i skolan på lördagar också. Religiösa judar använder inte penna under sabbaten, men min far gick med på att jag fick gå i skolan på lördagen men jag fick inte skriva. Det behövde jag inte heller, jag var en av de tre bästa i klassen.

Efter gymnasiet ville jag läsa vidare, men under denna tid som då var fanns inte den möjligheten för mig. Endast 10 % av klassen fick gå vidare till högre studier, och dessa platser var i första hand för studiebegåvade pojkar i klassen. Läget i Europa och kriget som kom närmare gjorde dock att vi hade annat att tänka på än studier.

1943 invaderades Transylvanien av tyskarna. En tid senare inrättades ett getto i staden. Vi bodde redan i den delen av staden som blev gettot, så vi behövde inte flytta. Däremot så flyttade min fars gode vän med familj in i vår lägenhet och bodde där tillsammans med oss. Det blev trångt i vår lilla lägenhet, men jag upplevde ändå att det gick bra. Gettot fylldes på av judar från närliggande städer, och rykten började gå om vad som skulle hända sedan.

På våren 1944 påbörjades deportationerna till Auschwitz. Jag arbetade en tid för stadens Judenrat, där jag registrerade de som deporterades. Genom att jag hade detta arbete kom det sig att min familj blev kvar i gettot tills gettot tömdes på invånare. Men till slut blev det även vår tur att deporteras och vi deporterades med den sista transporten från Satu Mare till Auschwitz i slutet av maj och början av juni 1944. Tyskarna sade till oss att vi skulle föras bort för att arbeta i jordbruket österut. Den enda personliga ägodel jag fick med mig var en bok.

Den boken var C. S Lewis Alice i underlandet.

Vi packades ombord i boskapsvagnar. När tåget rullade över gränsen vid Kosice förstod jag att arbeta i jordbruket österut inte var fallet. När vi ett antal dagar senare kom fram till Auschwitz separerades män och kvinnor omedelbart. Det ögonblicket var sista gången jag såg min far. Det sista han sade till mig var ” Gör som du blir tillsagd, gör som du blir tillsagd”. Även Nellie och jag skildes åt för alltid vid detta tillfälle. Jag har inte hittat något som tyder på annat än att min far och min styvmor mördades i gaskammaren redan samma dag som vi anlände till koncentrationslägret.

Med på transporten till Auschwitz var även vänner till familjen, och bland dem en mor med sina små barn. Resan hade ju varit mycket svår, och jag hjälpte henne med hennes barn. På perrongen i Auschwitz delades kvinnorna upp i två grupper. En grupp med arbetsföra kvinnor, och en grupp med äldre, barn och deras mödrar. Jag höll ett av de yngre barnen i handen, en flicka på kanske 2-3 år. En vakt frågade mig upprepade gånger om barnet var mitt. En kort stund övervägde jag att svara ja på den frågan, jag tänkte att kanske kommer man till någon slags familjeläger, kanske hamnar man någonstans där tillvaron är lite drägligare. Men så tänkte jag på vad min far sagt till mig om att göra som jag

blev tillsagd. Jag svarade nej. Barnet togs ifrån mig och återbördades till sin mor. Hade jag svarat ja, eller om jag inte fått frågan alls hade jag med all sannolikhet fått gå samma väg som barnet och hennes mor nu gjorde, rakt in i gaskammaren.

Jag fördes bort från perrongen med den grupp av kvinnor som valts ut till arbete, och åtminstone för en kort stund skonats från gaskamrarna. Våra kläder togs ifrån oss, och våra tillhörigheter beslagtogs. Boken jag haft med mig återsåg jag aldrig.

I Auschwitz mötte jag en av mina bästa vänner från skolan, Kati Sandor. Resten av kriget kom vi att följas åt.

Jag tillbringade inte många veckor i Auschwitz. Ganska snart så behövdes arbetskraft i ett arbetsläger i Tyskland, Weisswasser. 300 kvinnor med långa fingrar och smala händer behövdes till en fabrik som tillverkade glödlampor. Många kvinnor knuffades och försökte ta sig fram till luckan där mannen som valde ut dessa kvinnor satt. Jag och Kati lyckades trots detta komma fram till luckan, bli utvalda till detta arbete och föras från Auschwitz. Vi var de sista som valdes ut. Därefter gick luckan igen. Majoriteten av de kvinnor som blev kvar i Auschwitz mördades.

De 300 kvinnor som valdes ut till detta arbete fördes till en egen barack i väntan på att transporteras till Weisswasser. Denna barack låg en bit bort från de övriga barackerna i kvinnornas läger, lite isolerat. Det fanns inga britsar att sova på, och även om det var sommar så var det kallt på nätterna. Vi fick inte mycket mat, utan fick endast en tunn soppa med några grönsaker, och om man hade riktig tur en bit kött i soppan. Möjligtvis fick man även en bit bröd till soppan, någon slags mörkt, torrt bröd.

Jag minns hur kvinnorna en efter en började tala om mat, och om hur hungern rev i dem. Efter en stund röt jag ifrån och föreslog att vi istället för att tala om mat kunde göra något som fick oss att glömma vår hunger, till exempel sjunga eller recitera dikter. Jag får erkänna att jag inte fick något större gehör för detta. Jag drog mig undran utanför baracken och satte mig ensam en stund för att samla mina tankar. Jag hittade en hög med vackra stenar som jag arrangerade framför mig. Senare i livet förstod jag att jag där och då i Auschwitz hade skapat min första japanska stenträdgård.

När jag kom tillbaka till baracken ropade en av de andra kvinnorna på mig. Hon mindes inte mitt namn, men ropade på mig med namnet Pacsirta (i förkortning Pasci, detta betyder sångfågel). Detta namn på mig spred sig snabbt bland de andra fångarna, och sedan dess kallades jag Pasci eftersom jag underhöll oss med att sjunga arior när vi inte hade annat att göra. Jag hade en mycket vacker sopranröst när jag var ung, men som jag dessvärre förlorade i Auschwitz.

Varför vet man inte, men det spekuleras i att det var brom i dricksvattnet eller i maten.

Vi packades åter igen in i boskapsvagnar och fördes från Auschwitz till Weisswasser, ett arbetsläger i östra Tyskland.

Väl framme skulle gruppen av 300 kvinnliga koncentrationslägerfångar nu delas upp för arbete i två olika fabriker, Louisenhütte och Bärenhütte. I Bärenhütte skulle 275 kvinnor arbeta, och i Louisenhütte endast 25 stycken. Arbetet var betydligt tyngre i Louisenhütte, men jag valde att arbeta där. Kati arbetade vid min sida. Jag tänkte att eftersom vi bara var 25 kvinnor som arbetade i den fabriken så skulle det vara färre att konkurrera om maten med.

Arbetet var som sagt mycket tungt. Vi arbetade tillsammans med två mästare. Den ena var en temperamentsfull man, men den andra var mer vänligt sinnad. Han vågade tala med oss när den andra mästaren inte var i närheten, och på detta sätt fick vi nyheter om vad som hände i kriget. Detta var förstås strängt förbjudet. Vid ett tillfälle gav han mig fem sockerbitar. Fem sockerbitar kanske inte låter som något värdefullt, men där och då var dessa fem sockerbitar en förmögenhet för mig. Jag delade denna förmögenhet med Kati, och som vi njöt av dessa sockerbitar. Vid ett annat tillfälle hörde han mig beklaga mig över att jag så önskade att jag hade något att läsa. Ett par dagar senare stack han åt mig en tunn liten klassiker. Med stor glädje tog jag emot denna bok. När kvällen kom ryktades det om att SS skulle göra en razzia i våra baracker på jakt efter icke tillåtna saker. Som lägerfångar fick vi inte äga någonting, och även dessa böcker utan något egentligt värde räknades som icke tillåtna föremål. Skrämd av detta gömde jag boken i madrassen till min brits, och efter denna razzia kunde jag till min stora sorg inte finna boken igen.

Förhållandena i Weisswasser var bättre än i Auschwitz. Vi bodde i baracker där sängarna hade madrasser, och man fick en tunn filt. Jag hamnade i en barack med mestadels religiösa kvinnor. De förstod snart att jag inte delade deras

religiositet, och detta ledde till en hel del konflikter. Jag löste detta genom att tillbringa kvällarna i baracken bredvid, där Kati bodde.

I Weisswasser fanns det även krigsfångar från många olika länder, bland annat Frankrike. Jag talade flytande franska, och lärde känna en ung fransk soldat vid namn Michel Norlöff. Som krigsfånge fick Michel paket med mat och vitaminer av Röda Korset. Han lyckades smuggla både mat, choklad och vitaminer till mig. Vi tog båda en stor risk. Hade tyskarna upptäckt detta hade vi båda råkat mycket illa ut. Jag är än i dag oerhört tacksam över denna medmänskliga gest från Michel.

Kriget närmade sig sitt slut. Trots detta upphörde inte nazisterna med sitt dödande och sina koncentrationsläger. Vi förflyttades från Weisswasser till Oranienburg. När vi kom fram till detta läger hade det stängts och därför beslöt man att föra oss till helvetet på jorden, Bergen-Belsen.

Bergen-Belsen var verkligen helvetet på jorden. Jag vet inte om man med ord kan beskriva vidrigheterna i detta läger. Det var smutsigt överallt. Döda kroppar låg i drivor. Jag övertalade Kati att vi skulle sova på en bänk i en korridor, då det var renare där. Där på bänken låg vi tätt intill varandra för att hålla värmen. Tack och lov vistades vi endast en kortare tid i Bergen-Belsen innan befrielsen kom.

En dag nåddes vi av beskedet att kriget var slut, och att Tyskland hade kapitulerat. En mycket märklig och mäktig känsla infann sig hos mig. Det är svårt att beskriva känslan av att ha överlevt, men också med en ovisshet om vad framtiden kommer erbjuda.

Jag och Kati gick över till männens läger i Bergen-Belsen för att se om våra fäder fanns där. Vi förstod snart att så inte var fallet, och att vi antagligen inte skulle få se någon av våra släktingar i livet igen. På omvägar fick jag höra att en av mina kusiner överlevt, och att hon fanns i lägrets sjukstuga. Hon hade bland annat svår skabb. Jag lyckades få tag på salva mot detta, och mutade en sköterska med cigaretter för att min kusin skulle få hjälp med att behandla skabben.

Tillgången på mat blev något bättre, men jag varnade Kati för att äta för mycket på en gång, då jag visste att man kunde bli sjuk av det.

När jag och Kati vandrade runt i det befriade lägret fann jag en hög med böcker, troligtvis beslagtagna från lägerfångar. Jag plockade upp Endre Adys dikter, i ett slitet band. Denna bok följde med mig till Sverige. Boken var mycket trasig, så jag knöt ett snöre runt den till dess att jag hade möjlighet att lämna in den på ett bokbinderi för att rädda den. Jag ordnade ett nytt vackert omslag till den och dag förvaras denna bok på judiska museet i Stockholm.

Jag och Kati hade klarat oss kroppsligen väl. Jag hade en mild dysenteri. Svenska Röda Korset förde överlevande lägerfångar till Sverige, och den 11 juli kom jag med båten M/S Rönnskär från Lübeck till Malmö. Väl där fördes vi till Linnéskolan för att sättas i karantän i tre veckor, då man var orolig att vi bar på smittor.

Därefter fördes vi till Alingsås, slutligen kom vi till ett flyktingläger på Lovön utanför Stockholm. Vi bodde i gamla militärbaracker som sedan krigsslutet stod tomma, och som nu fick fylla funktion som flyktingläger för överlevande flickor och kvinnor från Bergen-Belsen. Detta flyktingläger låg mittemot Drottningholms Slott, med sin vackra slottsträdgård.

Ni kan gissa var Adele befann sig om dagarna... Efter att ha överlevt helvetet på jorden befann jag mig nu i en slottspark, omgiven av konst och kultur, av vackra föremål och möjlighet till utbildning. Det gav mig hopp inför framtiden.

Vi tillbringade sommaren i flyktinglägret på Lovön. Till hösten kom det fina damer från Stockholm för att anställa några av oss som hembiträden. Jag tog tjänst hos advokat Kjellström på Bolinders Plan. Familjen bodde i en stor lägenhet på tionde våningen. Jag fick ett eget rum med litet kök och till och med ett eget badrum. Familjen hade 4 barn.

Jag som aldrig hade varit särskilt huslig förväntades nu klara av att sköta ett hushåll. Jag hade knappt kokat en kopp te innan jag kom till Sverige. Min väninna från Satu Mare, Isabella hade gått hushållsskola och arbetade också som hembiträde. Hon blev räddningen många gånger när jag behövde tillaga något jag inte kunde.

På Luciadagen hade familjen som tradition att bjuda in hembiträdet och hennes väninnor på en fin middag i deras vackra våning. Det är ett vackert minne jag bär med mig

Jag arbetade hos familjen i några månader. Därefter flyttade familjen till Lidingö, och jag sökte mig ett annat arbete.

Först sökte jag arbete i en bokaffär. Jag satt länge och väl och samtalade med ägaren på alla de språk jag kunde, eftersom han ville ha bevis för att jag kunde alla dessa språk. Efter någon timme beklagade han sig dock över att han inte hade något arbete till mig, och att det nog i alla fall var bra för mig att vara hembiträde.

Jag lät mig inte nedslås av detta, utan gick raka vägen till Nordiska Bokhandeln, som låg på Drottninggatan. En timme senare så hade jag fått en tjänst på utländska avdelningen.

En jul så kom gamle kungen, Gustaf VI Adolf in i bokhandeln i sällskap med prinsessan Sibylla. Prinsessan tilltalade mig på tyska. Kungen vände sig då mot henne och påtalade myndigt, att här talade man minsann svenska.

En tid senare utbildade jag mig till kontorist. Undervisningen i stenografi var en bidragande orsak till att jag lärde mig svenska. På denna tid fanns det inte någon riktig språkundervisning för invandrare i Sverige. Jag gick någon slags kurs, men den stackars lärarinnan hade 20 elever med 10 olika nationaliteter att ta hänsyn till så någon riktig språkundervisning var det inte tal om. Det gick i alla fall bra för lärarinnan. Hon gifte sig sedermera med fransmannen i klassen.

Under denna tid efter kriget sökte jag självklart efter mina föräldrar, hoppet fanns att någon av dem skulle ha överlevt. Efter en tid fick jag acceptera att så inte var fallet. Av min stora släkt var det endast 3 kusiner som hade överlevt.

Efterord

Och här tar texten slut. Adele somnade in 7/4-2021 efter en kort tids sjukdom.

Jag och Adele möttes av en slump i en backe i Traneberg. Detta slumpartade möte ledde till att vi blev mycket goda vänner, till samtal om stort och smått, och för min del en aldrig sinande källa av berättelser om inte bara Förintelsen, utan även om den lyckliga tiden innan all ondska och om hur hennes liv kom att bli efter kriget. Tillsammans släktforskade vi lite kring hennes släkt, och jag har idag kontakt med släktingar till henne som tacksamt och med stor glädje lyssnar på det jag har att berätta om henne. Vi lyckades även få kontakt med krigsfången Michel Norlöfs barn och barnbarn, så att Adele fick möjligheten att korrespondera med dem om vad deras far gjort för henne. Hon ville även skänka något riktigt svenskt till Monsieur Norlöfs närstående, så en dalahäst paketerades noggrant och skickades till dem. Även dessa personer håller jag kontakt med än idag.

Huset hon växte upp i finns kvar i Satu Mare, och jag lyckades få tag på bilder av detta, men även bilder av hennes mors gravsten samt farmor Rozas gravsten. Hon uppskattade dessa bilder mycket. Huset kände hon igen omgående trots att hon inte varit i Satu Mare sedan den där dagen då de deporterades 1944, och hon kunde peka ut sitt sovrumsfönster och ge en detaljerad beskrivning av hur rummen var möblerade och dekorerade. Hon hade medvetet valt att inte åka tillbaka efter kriget, men nu mot slutet av sitt liv uttryckte hon en önskan om att få resa till Satu Mare, att återse sin barndoms stad. Denna önskan uppfylldes dock aldrig.

Genom hennes berättelser lärde jag känna hennes familj, och har på något sätt min egen bild av hennes strikta far som tyckte att undervisning var viktigast av allt, av farbror Nathan med sina skivor, av farmor Roza som tjuvrökte när alla andra i familjen var på arbetet eller i skolan... Jag tänker även på Adeles mor och vad det kan ha varit som drev henne till att begå självmord. Jag arbetar vidare med Adeles släktforskning och hoppas att jag någon gång lyckas få fram ett fotografi på någon av dessa personer eller någon annan typ av dokumentation som kan berätta ytterligare om dessa personer.

Adele hade en förmåga att trollbinda en med sina berättelser. Dessutom var hon påläst och alltid intresserad av att diskutera alla upptänkliga ämnen. Ett besök hos henne som var tänkt att ta 20 minuter kunde lätt sluta med att jag blev kvar hos henne i en timme eller två.

Självfallet finns det mer kvar att skriva. Jag tillbringade mycket tid i hennes lägenhet som låg i det hus hon flyttat in i 1947. Vi hade många och långa samtal om hennes familj, hennes uppväxt, hennes liv efter det att hon kom till Sverige. Om böckerna hon skrivit och som hon var mycket stolt över. Och om hennes fantastiska resor. Hur man tillagar gös fångad på Adelsö. Hur man tar sig genom Indien på egen hand. Eller hur man skaffar sig en vän på Cliffs of Moher på Irland genom att citera en mening ur den i hennes liv ständigt återkommande "Alice i Underlandet". Och minnena av dessa samtal är något jag bär med mig genom livet.

Jag väljer dock att inte fortsätta skriva ned hennes minnen på egen hand. Hennes minnen skrev vi ned tillsammans, och hon var mycket noga med att det skulle bli rätt. Och när hon inte längre finns och kan läsa texten så att den stämmer överens med hennes minnen så känns det respektlöst att fortsätta.

Jag är tacksam över att ha fått ha Adele i mitt liv, att ha haft en sådan fantastisk vän, att hon ville dela sin historia med mig, och över att ha fått finnas där för henne och hålla hennes tunna, smala hand, de händer som en gång räddade livet på henne, under de sista dagarna i hennes liv.

Hon är mycket saknad, men kommer alltid vara en del av mitt och mina döttrars liv.

